

Ακολουθήσέ με
στο αρχαίο θέατρο
του Θορικού

Θορικός, ένα βιομηχανικό χωριό της αρχαιότητας

Είκ. 1 Το αρχαίο θέατρο του Θορικού και στο βάθος ο λόφος Βελατούρι.

Όταν στο τέλος του 6ου αι. π.Χ. (508/507 π.Χ.) ο Κλεισθένης εγκαθίδρυσε στην Αθήνα το δημοκρατικό πολίτευμα, μία από τις θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις του ήταν η διαίρεση των κατοίκων της Αττικής σε εκατόν εβδομήντα δήμους και η κατανομή τους σε δέκα νέες φυλές. Έτσι, σε κάθε μία από αυτές έπρεπε να ανήκουν πολίτες διαφορετικών περιοχών. Η νέα διαίρεση καθιέρωσε την ισονομία ανάμεσα στους κατοίκους του αστικού κέντρου και της υπαίθρου και οι επιμέρους δήμοι σχημάτισαν την πόλη-κράτος των Αθηνών.

Ένας από τους σημαντικότερους δήμους της Αττικής ήταν και ο Θορικός, ο οποίος ανήκε στην *Ακαμαντίδα φυλή*. Τα κατάλοιπά του συναντάει κανείς σήμερα σε απόσταση μισής ώρας περίπου βόρεια από την πόλη του Λαυρίου, στη νοτιοανατολική ακτή της Αττικής. Στην περιοχή αυτή, που από τα αρχαία χρόνια ονομάζεται Λαύριο ή Λαυρεωτική, είχαν σχηματιστεί τέσσερις ακόμη βασικοί δήμοι: του Σουνίου, της Αναφλύστου, της Βήσας και της Αμφιτροπής. Το Βελατούρι, ο λόφος με τις δύο κορυφές που σχηματίζεται στην άκρη του μικρού παραθαλάσσιου κάμπου, υπήρξε ο πυρήνας γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκε ο αρχαίος δήμος. Στο ίδιο σημείο είχε σχηματιστεί και ένας από τους αρχαιότερους οικισμούς της Αττικής, καθώς ο λόφος πρωτοκατοικήθηκε στη Νεολιθική εποχή (από τις αρχές τουλάχιστον

της 4ης χιλιετίας π.Χ.). Έκτοτε η κατοίκηση συνεχίστηκε. Μάλιστα, στα μυκηναϊκά χρόνια (1600-1100 π.Χ.) το Βελατούρι υπήρξε το κέντρο του πιο σημαντικού μυκηναϊκού οικισμού της Αττικής. Στην κορυφή του, όπου βρισκόταν η ακρόπολη, μπορεί κανείς να δει τους εντυπωσιακούς θολωτούς τάφους των Μυκηναίων ηγεμόνων.

Η προνομιακή θέση του οικισμού ήταν αυτή που ιδίως κατά τον 5ο και 4ο αι. π.Χ. χάρισε δύναμη στους κατοίκους όχι μόνο του Θορικού, αλλά ολόκληρης της Αθήνας. Ο λόφος ήταν ιδανικός για να ελέγχουν όλη την περιοχή, από το γειτονικό Σούνιο μέχρι και τον νότιο Ευβοϊκό κόλπο, και η θέση του δίπλα στη θάλασσα κατάλληλη για τη διαμόρφωση λιμανιού χρήσιμου για την ανάπτυξη θαλάσσιου εμπορίου. Αλλά το σημαντικότερο πλεονέκτημα ήταν η ίδια η γη της Λαυρεωτικής, η οποία από τη Νεολιθική Εποχή ήταν γνωστή στους κατοίκους της περιοχής για τα εξαιρετικά πλούσια κοιτάσματα μολύβδου και αργύρου που έκρυβε στο υπέδαφός της. Από τότε είχε ξεκινήσει η εξόρυξή τους και λόγω της συνεχόμενης εκμετάλλευσής τους ο Θορικός δεν σταμάτησε να ακμάζει ακόμα και μετά την πτώση των μυκηναϊκών κέντρων.

Χάρη στα μεταλλεία ο Θορικός εξελίχθηκε στο μεγαλύτερο κέντρο εξόρυξης και επεξεργασίας μεταλλευμάτων στην ηπειρωτική Ελλάδα. Τόσο πολλά ήταν τα έσοδα της

Αθήνας από την εξαγωγή του αργύρου το 480 π.Χ. ώστε, με εισήγηση του Θεμιστοκλή, διατέθηκαν για τη ναυπήγηση του στόλου που χάρισε στους Αθηναίους τη νίκη εναντίον των Περσών στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Από τα ελληνιστικά χρόνια όμως οι ρυθμοί της εξόρυξης μειώθηκαν. Τελικά, τον 1ο αι. π.Χ. τα μεταλλεία του Λαυρίου εγκαταλείφθηκαν, όμως η περιοχή συνέχισε να κατοικείται τουλάχιστον ως τον 6ο αι. μ.Χ.

Σήμερα, σε μία επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο του Θορικού, μπορεί κανείς να δει τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε ο αρχαίος οικισμός, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις πολλαπλές δραστηριότητες των κατοίκων. Σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή στη νοτιοδυτική πλαγιά του λόφου συνωστίζονταν κτήρια, δημόσια και ιερά, νεκροταφεία και βιομηχανικές εγκαταστάσεις (ορυχεία και εργαστήρια για την επεξεργασία των μετάλλων), δημιουργώντας έναν λαβύρινθο. Κι αυτό εξυπηρετούσε τις ποικίλες και διαφορετικές ανάγκες των κατοίκων, αλλά και των δούλων στους οποίους στηριζόταν η βιομηχανική παραγωγή. Για να καταλάβετε, μάλιστα, πόσοι δούλοι απασχολούνταν στα μεταλλεία και κατά συνέπεια πόσους τόνους μεταλλευμάτων παρήγαγαν οι Αθηναίοι, σκεφτείτε ότι στα κλασικά χρόνια οι δούλοι του Λαυρίου ήταν περίπου 10.000-15.000, τη στιγμή που οι ενήλικοι ελεύθεροι πολίτες της Αθήνας ήταν μεταξύ 20.000 και 30.000.

Εικ. 2 Το κοίλο του θεάτρου.

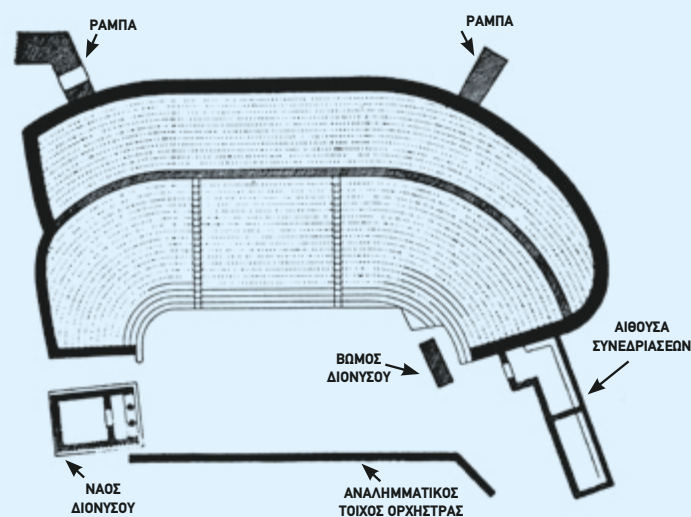
Το θέατρο του Θορικού

Το θέατρο χτίστηκε στην άκρη του οικισμού, στους νότιους πρόποδες του λόφου που βλέπει προς τη σημερινή πόλη του Λαυρίου. Στην περιοχή που εκτείνεται κάτω από το θέατρο βρίσκεται ένα νεκροταφείο, που χρησιμοποιήθηκε από τον 6ο έως τον 4ο αι. π.Χ. Αν σταθείτε με το βλέμμα σας στραμμένο στο *κοίλο*, θα δείτε στα αριστερά σας ένα επίπεδο «πλυντήριο μεταλλεύματος», όπως έχουν ονομάσει οι αρχαιολόγοι τις εγκαταστάσεις όπου γινόταν το πλύσιμο των μεταλλευμάτων, προκειμένου να διαχωριστεί το πλούσιο μέταλλο από τα φτωχά κομμάτια και τις άχρηστες προσμίξεις. Συγχρόνως, ακριβώς δίπλα από το κοίλο, στα αριστερά σας και πάλι, σώζονται τα κατάλοιπα ενός σπιτιού με ανδρώνα, δωμάτιο, δηλαδή, όπου γίνονταν τα συμπόσια των αντρών, και λίγο πιο πέρα η είσοδος μίας από τις αρχαιότερες στοές από τις οποίες γινόταν η εξόρυξη των μεταλλευμάτων.

Η γη της Λαυρεωτικής, λοιπόν, έχει μία ιδιαίτερη αξία και μας προσφέρει πολύτιμες γνώσεις. Από τη μια, τα μεταλλεία του αρχαίου Λαυρίου που αποτελούν σημαντικά μνημεία της βιομηχανικής και οικονομικής ιστορίας. Από την άλλη, το θέατρο του Θορικού, το οποίο είναι πολύ σημαντικό για την ιστορία του αρχαίου θεατρικού οικοδομήματος. Κι αυτό γιατί είναι ένα από τα αρχαιότερα ελληνικά θέατρα. Διατηρείται, μάλιστα, σε καλή κατάσταση, παρά τις φθορές που έχει υποστεί στο πέρασμα των αιώνων, κι έτσι μπορούμε να αντλήσουμε από αυτό σημαντικές πληροφορίες για τη μορφή των πρώτων θεατρικών κτισμάτων που χτίστηκαν κατά τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ.

Η εντυπωσιακή ιδιαιτερότητα του θεάτρου είναι ότι δεν είναι πεταλόσχημο ή ημικυκλικό, όπως τα περισσότερα από τα αρχαία ελληνικά θέατρα. Το σχήμα του είναι ευθύγραμμο, όπως φαίνεται ότι ήταν και τα περισσότερα από τα πρώτα θέατρα, ταυτόχρονα όμως είναι και ελαφρά καμπύλο κι έτσι η μορφή του είναι αρκετά ιδιόμορφη. Αυτό μαζί με κάποια ακόμη ιδιαίτερα στοιχεία στη μορφή και τη λειτουργία του χώρου, τα οποία θα δούμε παρακάτω, δημιουργούν ένα μνημείο πολύ ξεχωριστό.

Πότε όμως χτίστηκε το θέατρο; Η μορφή που βλέπει κανείς σήμερα προέκυψε μέσα από διαδοχικές αλλαγές. Για πρώτη φορά διαμορφώθηκε ένας θεατρικός χώρος στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. Δεν θα πρέπει όμως να φανταστούμε ένα θεατρικό κτίσμα. Όπως και στην πρώτη μορφή του θεάτρου του Διονύσου στην Αθήνα (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.), έτσι κι εδώ οι θεατές θα παρακολουθούσαν τα δράματα καθισμένοι απευθείας στο χώμα της πλαγιάς. Ένας μόνο τοίχος χρειάστηκε να χτιστεί, προκειμένου να συγκρατεί τα χώματα της *ορχήστρας*. Από τα μέσα περίπου του 5ου αι. π.Χ. το θέατρο άρχισε να διαμορφώνεται. Μετά από έναν αιώνα, στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., οι αλλαγές ολοκληρώθηκαν και το θέατρο απέκτησε τη μορφή που βλέπουμε σήμερα.

Εικ. 3 Κάτοψη του θεάτρου (Dörpfeld-Reisch).

Στάση 1η: Το κοίλο

Η πλαγιά του λόφου ήταν ιδανική για την διαμόρφωση του κοίλου. Χρειάστηκε όμως να συμπληρωθεί και με χώμα για να γίνει πιο ομαλό το έδαφος και να στηριχθούν τα *εδώλια*, τα καθίσματα, δηλαδή, για τους θεατές, απλά στη μορφή τους και φτιαγμένα από πέτρα.

Το κοίλο αποτελείται από δύο οριζόντια τμήματα, το κάτω και το άνω κοίλο. Εδώλια όμως μπορεί να δει κανείς σήμερα μόνο στο κάτω, που είναι και το μεγαλύτερο από τα δύο (εικ. 2). Μάλιστα, το κάτω κοίλο διαμορφώθηκε πρώτο. Τα πρώτα εδώλια πρέπει να χτίστηκαν στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Έναν αιώνα αργότερα, στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., δημιουργήθηκαν κι άλλες σειρές κι έτσι το κάτω κοίλο είχε πια είκοσι σειρές καθισμάτων. Δύο *κλίμακες*, σκάλες δηλαδή, το χωρίζουν σε τρία κάθετα τμήματα, τις *κερκίδες*, οι οποίες όμως δεν έχουν το ίδιο πλάτος αλλά ούτε και την ίδια μορφή. Η ανατολική κερκίδα, αυτή δηλαδή που βλέπετε στα δεξιά σας κοιτώντας προς το κοίλο, είναι μεγαλύτερη από τις άλλες δύο. Συγχρόνως, τα καθίσματα στη μεσαία κερκίδα τοποθετήθηκαν σε ευθύγραμμες σειρές, ενώ στις δύο πλαϊνές σχημάτισαν μια καμπύλη διάταξη (εικ. 4).

Την ίδια εποχή προστέθηκε και το άνω κοίλο κι έτσι η χωρητικότητα του θεάτρου έφτασε περίπου τους 6.000 θεατές. Το άνω κοίλο προσαρμόστηκε στη μορφή που είχε το κάτω, ήταν όμως ενιαίο, δεν χωριζόταν, δηλαδή, σε κερκίδες. Έτσι, ο χώρος των θεατών πήρε το ασυνήθιστο σχήμα που φαίνεται στην εικόνα 3. Για να στηρίζονται με ασφάλεια τα εδώλια, γύρω από το κοίλο χτίστηκε ένας *αναλημματικός τοίχος*, ένας ισχυρός κατακόρυφος τοίχος, δηλαδή, που συγκρατούσε τα χώματα (εικ. 5). Αν κατευθυνθείτε στην πίσω πλευρά του, θα δείτε δύο ράμπες (εικ. 3). Από αυτές μπορούσε κανείς να φτάσει απευθείας στο άνω κοίλο.

Εικ. 5 Ο αναλημματικός τοίχος του κοίλου.

Εικ. 4 Στο κοίλο η μεσαία κερκίδα είναι ευθύγραμμη, ενώ οι δύο πλαϊνές σχηματίζουν καμπύλη.

Στάση 2η: Η ορχήστρα

Όταν στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. άρχισε να διαμορφώνεται το θέατρο, η παλαιότερη ορχήστρα του πρώτου θεατρικού χώρου επεκτάθηκε προς το νότο, προς την πλευρά, δηλαδή, απέναντι από την πλαγιά. Ο ευθύγραμμος τοίχος που χτίστηκε στο πίσω μέρος της ορχήστρας για να συγκρατεί τα χώματά της όρισε το χώρο της, αλλά και το σχήμα της (εικ. 3). Η ορχήστρα, δηλαδή, δεν ήταν παρά μια στενόμακρη επίπεδη επιφάνεια. Το σχήμα της ήταν αυτό που καθόρισε τη μορφή του κοίλου και, κατά συνέπεια, δημιούργησε το ιδιόμορφο σχήμα του θεάτρου. Κάτι ακόμα πολύ εντυπωσιακό είναι το μεγάλο εμβαδό που έχει η ορχήστρα για τα δεδομένα του μεγέθους του θεάτρου. Φανταστείτε ότι το εμβαδό της ορχήστρας στο θέατρο της Επιδαύρου, το οποίο χωρούσε περίπου 14.000 θεατές, είναι πολύ μικρότερο.

Όσο ακόμα στέκεστε στην ορχήστρα, στραφείτε προς την πλευρά του κοίλου και κατευθυνθείτε προς τα δύο άκρα του, αριστερά και δεξιά. Μπροστά από αυτά σχηματίζονταν οι *πάροδοι*, οι δύο διάδρομοι, δηλαδή, που οδηγούσαν το χορό στην ορχήστρα και τους θεατές στο κοίλο. Στις θέσεις των παρόδων θα δείτε τα ίχνη δύο κτηρίων: στην αριστερή, τη βάση από έναν μικρό ναό αφιερωμένο στον θεό Διόνυσο και στη δεξιά, τα θεμέλια μιας μεγάλης αίθουσας με πάγκους στις πλευρές της, λαξευμένους στο βράχο, η οποία φαίνεται ότι θα χρησίμευε για τις συνεδριάσεις του Δήμου των Θορικών (εικ. 3).

Τα δύο αυτά κτήρια φανερώνουν τη διπλή λειτουργία που θα πρέπει να είχε το θέατρο του Θορικού. Η λατρεία του Διονύσου, προστάτη του θεάτρου, συνδέεται με τις παραστάσεις δράματος που γίνονταν προς τιμήν του. Μάλιστα, στην ορχήστρα ήταν τοποθετημένος και ο βωμός του θεού. Τα ίχνη από τη θεμελίωσή του σώζονται σήμερα μπροστά από την πρώτη σειρά των καθισμάτων, δίπλα από τη δεξιά πάροδο (εικ. 3). Ο ναός του θεού στο χώρο του θεάτρου μας θυμίζει το θέατρο του Διονύσου στη νότια πλαγιά της Ακρόπολης, το οποίο χτίστηκε στο ιερό του θεού, δίπλα από το ναό του. Ταυτόχρονα όμως φαίνεται ότι το θέατρο του Θορικού θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκε και για τις πολιτικές συγκεντρώσεις των κατοίκων.

Εικ. 6 Η αναστηλωμένη δεξιά κερκίδα του θεάτρου.

Εικ. 7 Πρόταση αναπαράστασης του θεάτρου.

Στάση 3η: Η σκηνή

Κανένα ίχνος από το κτίσμα της *σκηνης* απέναντι από την ορχήστρα δεν έχει έρθει στο φως μέχρι σήμερα. Οι αρχαιολόγοι, μάλιστα, θεωρούν ότι το θέατρο δεν απέκτησε ποτέ μία μόνιμη λίθινη σκηνή. Υποθέτουν όμως ότι για τις ανάγκες των παραστάσεων θα πρέπει να χρησιμοποιούσαν μία πρόχειρη ξύλινη κατασκευή, η οποία, άλλωστε, θα εμπόδιζε και τη θέα προς το νεκροταφείο.

Από τότε μέχρι σήμερα

Οι πρώτες ανασκαφές στο Θορικό έγιναν το 1820. Στο πέρασμα του χρόνου Έλληνες και ξένοι αρχαιολόγοι έφεραν σταδιακά στο φως τα κατάλοιπα του αρχαίου δήμου, ανάμεσά τους και το θέατρο με το ιδιόμορφο σχήμα. Σήμερα η ανάγκη για την προστασία του σπουδαίου αυτού θεάτρου έχει οδηγήσει στην υλοποίηση ενός προγράμματος εργασιών που στόχο έχουν τη στερέωση και την αποκατάστασή του. Στο πλαίσιο αυτό έχει αναστηλωθεί η δεξιά κερκίδα του κοίλου (εικ. 6), έχουν αποκατασταθεί ορισμένα εδώλια από τις άλλες δύο και έχουν γίνει οι απαραίτητες επεμβάσεις για την προστασία του αναλημματικού τοίχου της ορχήστρας.

Και κάτι ακόμα...

Και σε άλλες περιοχές, εκτός από τον Θορικό, έχουν αποκαλυφθεί αρχαία θέατρα, όπου η ορχήστρα και το κοίλο είχαν ευθύγραμμη μορφή. Ανάμεσά τους βρίσκονται τα θέατρα αρχαίων δήμων της Αττικής, όπως του Αμφιαρείου στον Ωρωπό, του Ραμνούντα στο Γραμματικό και του Ευωνύμου στους Τράχωνες του Αλίμου, αλλά και θέατρα έξω από αυτή, όπως της Χαιρώνειας στη Βοιωτία και της Καλυδώνας κοντά στο χωριό Ευηνοχώρι της Αιτωλοακαρνανίας.

Βιβλιογραφία

Γώγος, Σ. (2005), *Το Αρχαίο Θέατρο του Διονύσου*, Αθήνα: Μίλτος.

Δερμάτης, Γ. και Μάνθος, Κ. (2010), *Θορικός: Το αρχαίο θέατρο*, Έκδοση Δήμου Λαυρεωτικής.

Moretti, J.-Ch. (2009), *Θέατρο και Κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα* (3η έκδ.), μτφρ. Ε. Δημητρακοπούλου, Αθήνα: Πατάκη.

Οικονομάκου, Μ. (1996α), «Αρχαία Λαυρεωτική: Η μακραίωνη ιστορία των πέντε Δήμων και ο ρόλος των μεταλλείων», στο: *Αφιέρωμα* (επιμ. Ε. Τράιου), ένθετο *Επτά Ημέρες-Καθημερινή* (6-7/1/1996), σελ. 2-4.

Οικονομάκου, Μ. (1996β), «Τα μεταλλεία του Λαυρίου: Η πλούσια μεταλλευτική δραστηριότητα από τα προϊστορικά χρόνια έως τον 1ο αι. π.Χ.», στο: *Αφιέρωμα* (επιμ. Ε. Τράιου), ένθετο *Επτά Ημέρες-Καθημερινή* (6-7/1/1996), σελ. 5-7.

Σταϊνχάουερ, Γ. (2008), «Αττικοί Δήμοι», στο: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιστ. επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα* (σελ. 156-173), Αθήνα: Μέλισσα.

Τσάιμου, Κ. Γ. (1996), «Εργασία και ζωή στα μεταλλεία: Οι ειδικές σχέσεις μεταξύ των ελεύθερων πολιτών και των πολυάριθμων δούλων», στο: *Αφιέρωμα* (επιμ. Ε. Τράιου), ένθετο *Επτά Ημέρες-Καθημερινή* (6-7/1/1996), σελ. 8-9.

Πηγές από το διαδίκτυο

Αποστολοπούλου-Κακαβογιάννη, Ό. «Βίος και πολιτισμός στη Λαυρεωτική κατά τους προϊστορικούς χρόνους» στην 9^η Επιστημονική Συνάντηση ΝΑ Αττικής, Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Λαύριο Αττικής, 13-16 Απριλίου 2000. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.emena.gr/?page_id=351.

Διαδικτυακός τόπος Σωματείου «Διάζωμα»: www.diazoma.gr/GR/Page_03-01_Content.asp?Article=728

Διαδικτυακός τόπος Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2468

Άλλες πηγές

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής

Προέλευση εικόνων

Εικ. 1, 2, 4: Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής

Εικ. 3, 7: Γώγος, Σ. (2005), *Το Αρχαίο Θέατρο του Διονύσου*, Αθήνα: Μίλτος.

Εικ. 5, 6: Monumenta (Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου).

Συντονισμός έργου: Μαρία Λαγογιάννη, Δρ Αρχαιολόγος
Σουζάνα Χούλια - Καπελώνη, Αρχαιολόγος
Σχεδιασμός περιεχομένου - γενική επιμέλεια: Έλενα Μπαζίνη, Αρχαιολόγος
Γραφιστική & καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπύλιος Πίστας, Γραφίστας
Κείμενα: Μαρία Αγγελάκου, Αρχαιολόγος
Ηλεκτρονική επεξεργασία: Ειρήνη Σταυριανού, Γραφίστας
Παιδαγωγική επιμέλεια: Χρύσα Αθιανού, Εκπαιδευτικός
Διορθώσεις κειμένων: Βιολέττα Ζεύκη, Αρχαιολόγος - Μεταφράστρια

ISBN: 978-960-386-225-3

©2015 Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

Το έργο «Σχεδιασμός και παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη της σημασίας του θεάτρου στην αρχαιότητα και σήμερα» (κωδικός MIS 339817) υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση" και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ